

Vereniging voor natuur-
en milieueducatie

De Adder

I.V.N.-afdeling

Westerveld

Verschijnt tweemaal per jaar

Jaargang 18 nr. 2

December 2010

IVN-Westerveld

Bestuursleden

Rien Cardol	voorzitter
Marjan Bralten	secretaris
Ria Duiven	penningmeester
Meindert Drijfholt	
Jeannette Heun	
Jan Nijman	

Secretariaatsadres:

IVN – afd. Westerveld
Marjan Bralten
06-12 335 145
bralten17@zonnet.nl
www.ivn-westerveld.nl

Werkgroepen

Braakballen
Eekhoorns
Excursies
Korte Cursus
Kraam en promotie
Snuffelclub
Weidevogels

In deze Adder:

Voorwoord	3
Bestuursmededelingen	4
NL Doet Lintje voor Diet	5
Een nieuwe Natuurgidsencursus	6
De natuur en de nieuwe regering	7
Nederlandse natuur in beeld Winterslaap	8
Uitroeien met wortel en tak	9
Water footprint: ons virtuele waterverbruik	10
De grote stille heide	11
't Zaand I Duinen in Drenthe	12
't Zaand II Het zand aan banden	13
Met Lyme besmette teek actiever dan niet besmette teek	14
't Zaand III Plant in het zand	15
't Zaand IV Zandleven	16-17
Natuurwerkdag 2010	18
Tien jaar Nationaal Park Drents-Friese Wold	19
Verslag van de excursies naar Dwingeloo op 16 Juni 1935	20
Have en Goed Twintig cultuurschatten van Het Drentse Landschap	21
Beroerd, Column van Axel Wiewel	22
IVN Westerveld groene agenda Midwinterwandeling	23

IVN-Westerveld

Voorwoord

Zomer, winter, herfst: de lente komt eraan

Van achter de computer kijk ik in ons tuintje waar het volop herfst is. Kale takken in een striemende wind. Nog even en we glijden de winter in.

Onlangs kwamen ruim twintig leden naar Diever voor een door het bestuur bijeengeroepen extra ledenvergadering. Het zaaltje boven het TIP was net groot genoeg, mooi die betrokkenheid! Onderwerp van gesprek was: moeten we ons zorgen maken over vergrijzing van het ledenbestand en ons meer richten op werving van nieuwe en jongere leden?

Hoewel veel leden de zorg van het bestuur wel begrijpen, was er weinig steun om ons specifiek te richten op werving onder nieuwe, jongere doelgroepen. Met zo'n 115 leden waarvan een twintigtal actief in allerlei mooie educatieve activiteiten gaat het ook best goed met IVN in Westerveld. Ons voornaamste doel is en blijft dan ook het vergroten van de betrokkenheid van mensen bij de natuur met aansprekende en verfrissende activiteiten (en een goede PR). Dat werkt volgens velen beter dan allerlei specifieke wervingsactiviteiten.

Het is een heldere uitspraak en het bestuur heeft meteen besloten de handschoen op te pakken. Zie hiervoor de bestuursmededelingen.

Twee weken later zaten Jan Nijman en ik op een bestuurlijk overleg van Drentse IVN-afdelingen. Daar brak Ali Edelenbosch, landelijk IVN-bestuurslid en ex-gedeputeerde voor natuur in Drenthe, een lans voor een jong en modern IVN. Ze hield ons voor dat de aandacht voor natuur in deze crisistijd afneemt en dus ook de subsidies voor IVN. De huidige contributie is net genoeg om Mens & Natuur te bekostigen en we hebben veel donateurs die geen lid zijn van IVN Nederland. Ze hield een stevig pleidooi voor vernieuwing en professionalisering van IVN, ledenwerving en een hogere contributie met een daarbij passend aanbod aan de leden. Ook een revival voor Woeste Land, onze jongerentak, is in de maak. Willen we overleven in een tijd waarin natuur niet hoog op de agenda staat, zo was Ali's boodschap, dan is een cultuurverandering en professionalisering binnen IVN noodzakelijk.

Hoe verhouden deze twee uitkomsten zich? Ik denk dat het geen tegenstelling is. Als we in staat zijn activiteiten die zich volop hebben bewezen te blijven vernieuwen en aan te passen aan nieuwe tijden, dan is betrokkenheid bij de natuur het resultaat. Het is dan wel van belang dat we die betrokkenheid bij de natuur ook om kunnen en willen zetten in betrokkenheid bij onze vereniging. Een moderne en eigentijdse vereniging die jong en oud aanspreekt, zichzelf voortdurend vernieuwt en in staat is de eigen broek op te houden. Een vereniging die dan ook wel weer nieuwe leden zal aanspreken.

Het mag dan bijna winter zijn, de lente loert alweer om de hoek op een kans. Namens het bestuur wens ik jullie voor die tijd echter veel leesplezier met deze Adder, goede kerstdagen en een mooi oud en nieuw. En kijk vooral even in de Groene Agenda achter in dit nummer want er is ook de komende tijd weer veel moois te doen of beleven.

Rien Cardol

Bestuursmededelingen

Nieuwe initiatieven

In vervolg op de extra algemene ledenvergadering van 7 oktober heeft het bestuur een aantal initiatieven genomen.

1. Vernieuwend jaarprogramma

Het jaarprogramma van IVN-Westerveld kent veel vertrouwde activiteiten. Die gaan ook zeker door. Maar de ledenvergadering vond ook dat er wel plek is voor nieuwe, verrassende activiteiten, liefst met goede PR zodat ze ook nieuwe mensen aantrekken. Uitgangspunt is in 2011 tenminste twee nieuwe activiteiten te organiseren. Drie bestuursleden gaan hierover brainstormen: Marjan Bralten, Jeannette Heun en Rien Cardol. Wie denkt (en organiseert?) er mee?

2. Natuurgidsencursus

Een activiteit die vaak veel nieuwe en actieve leden oplevert is een natuurgidsencursus. Het is al weer wat jaren geleden dat we als afdeling de laatste hebben georganiseerd en de lichte actieve leden die dat heeft opgeleverd zijn ook nog steeds op veel plaatsen actief in de vereniging. In onze buurafdeling Ooststellingwerf waren ook al plannen en bij Nationaal Park Drents-Friese Wold is er behoefte aan nieuwe gidsen. Tijd dus om de handen ineen te slaan. Jan Nijman is onze contactpersoon. Elders in deze Adder een eerste voortgangsbericht van hem.

3. Uitstapje

Om de onderlinge band tussen de leden te versterken, willen we in 2011 weer een poging doen een uitstapje voor leden te organiseren, bij voorkeur gedurende een weekend. In het verleden zijn er verschillende van deze uitstapjes geweest en veel leden kijken er met plezier op terug. Er

wordt een werkgroepje gevormd om zo'n uitstapje voor te bereiden. Inmiddels hebben Ietje Drijfholt en Ton Spijkerman hun medewerking toegezegd. De werkgroep staat uiteraard open voor spontane aanmeldingen om mee te organiseren en voor ideeën. Meld je dan even bij de secretaris van het bestuur, Marjan Bralten.

Kosten excursies

Er is de laatste tijd wat onduidelijkheid over de kosten van excursies die door IVN'ers worden verzorgd. Reden voor het bestuur om de oude regels uit het huishoudelijk reglement weer eens op te poetsen en van een nieuw glansje te voorzien. De volgende afspraken zijn gemaakt en we vragen leden die zelf aanvragen krijgen deze afspraken ook te hanteren:

- een excursie op aanvraag met een IVN-gids kost: € 50,-
- dit bedrag wordt overgemaakt naar de penningmeester
- € 25,- is voor IVN en
- de penningmeester maakt de andere € 25,- over aan de gids voor gemaakte onkosten

Deze nieuwe afspraken worden opgenomen in het huishoudelijk reglement.

Natuurgidsencursus Assen

Onlangs is er een nieuwe natuurgidsencursus gestart door de afdelingen in Assen en Tynaarlo. Er doet ook een cursist mee uit Westerveld. Inge Jager heeft zich inmiddels gemeld als lid. Marjan Bralten zal haar als mentor begeleiden vanuit de afdeling.

Nieuwe bestuursleden

In het voorjaar is de jaarlijkse ledenvergadering met, zoals gebruikelijk, ook bestuursverkiezingen. Inmiddels hebben Meindert Drijfholt en Ria Duiven aangekondigd het bestuur te verlaten. Meindert wil z'n handen na een aantal actieve jaren in het bestuur weer vrij hebben voor andere leuke en nuttige zaken (maar blijft wel actief lid van IVN), voor Ria zit de toegestane bestuurstermijn erop. Jeannette Heun beraadt zich nog op haar functie, maar we hopen dat zij blijft. Marjan Bralten en Rien Cardol gaan door, maar door een verandering in functie heeft Rien slechts beperkt

tijd beschikbaar. Jan Nijman blijft bestuurslid, maar gaat al zijn energie richten op de organisatie van de natuurgidsencursus!

Kortom: er is wel behoefte aan nieuw bloed. Wie voelt zich geroepen om deel uit te gaan maken van een leuk enthousiast team dat:

- de vereniging op het spoor probeert te houden
- nieuwe initiatieven wil ondernemen
- zo'n acht keer per jaar bijeen komt

Heb je belangstelling, neem dan eens contact op met een van de bestuursleden of meld je bij de secretaris Marjan Bralten.

Nieuwjaarswandeling

Op 9 januari start onze afdeling, na de olie-bollen en het vuurwerk, in 2011 haar activiteiten met de traditionele nieuwjaarswandeling. We vertrekken om 14.00 uur vanuit het Archeologisch Centrum West-Drenthe, gevestigd in het Schultehuis aan de Brink van Diever.

Het programma is als volgt:

- bij ontvangst is de deur open;
- een wandeling van ca 1,5 uur langs hunebed, grafheuvels, essen en archeologische vindplaatsen, o.l.v. een gids van het centrum;
- na afloop van de wandeling verversingen en een snee krentenwegge;
- dan is tevens het museum te bezichtigen met de tentoonstelling over Calthorne: de opgraving bij het nieuwe gemeentehuis;
- en draait op de bovenzaal een indrukwekkende film over mammoeten;
- en is ook de museumwinkel open.

Onderstaande tekst, ontleend aan de archeologische wandelkaart van het centrum, helpt je mogelijk over enige aarzeling heen en lokt je uit je stoel:

"Het dorp Diever en omgeving is een groot en belangwekkend archeologisch gebied. Er is veel opgegraven, er is veel onderzoek gedaan en er is nog veel in de grond te vinden. Het bijzondere van Diever en de rest van het grondgebied van Westerveld is, dat grote delen van het landschap er nog net zo uitzien als de ons voorgaande bewoners die aan aantreffen. Dat is bijzonder omdat in veel gebieden wel archeologische vondsten zijn gedaan, maar de omgeving van die vindplaatsen heeft vaak een totaal ander karakter gekregen. Bij het lopen door onze omgeving kan men zo af en toe even de ogen dichtknijpen om het hunebedbouwgevoel te kunnen beleven."

Lintje voor Diet

Een dikke trui, bemodderde laarzen, vuile handen. Wat wil je, na een uitstapje met de Snuffelklup. Zoals zo vaak de afgelopen twintig jaar komt Diet met 'haar' koters Over Entinghe binnenstommelen na een paar uur stappen in de herfstige natuur. Staat de locoburgemeester haar op te wachten.

Er zal van de deelnemers een bijdrage in de kosten worden gevraagd.

De vrijwilligers van het Archeologisch Centrum zijn enthousiast bij de gedachte dat IVN-Westerveld op bezoek komt.

NL Doet

**NL
DOET**

NL Doet, een activiteit van het Oranje Fonds, organiseert op 18 en 19 maart 2011 een landelijke vrijwilligersactie. Vorig jaar deden 150.000 mensen mee. Bedrijven en organisaties vragen hun medewerkers om op de meest verschillende plekken een dagje vrijwilligerswerk te doen. Dat kan ook in de natuur zijn! In het verleden zijn er bijvoorbeeld opruimacties voor zwerfafval georganiseerd.

Voor organisaties die een 'klus' aanmelden en bereid zijn op 18 of 19 maart een groep vrijwilligers te begeleiden is er een bedrag van maximaal € 500,- beschikbaar voor onkosten.

Heb je belangstelling om hieraan mee te werken als organisator en/of begeleider van IVN-Westerveld, laat dat dan uiterlijk 16 januari weten aan Marjan Bralten (bralten17@zonnet.nl). Als er voldoende belangstelling is, zal het bestuur IVN-Westerveld aanmelden.

Kijk ook eens op www.nldoet.nl.

Het was de 150ste keer (of daaromtrent). Diet zal er misschien niet alle 150 keer bij zijn geweest, maar als grondlegger van de Snuffelklup, ruim twintig jaar geleden, zal het toch niet veel schelen. Een mooi moment voor een feestje. Dus spande een aantal IVN'ers al zo'n jaar geleden samen en vroeg voor haar een lintje aan.

Het bleek uiteindelijk nog krap bemeten. Pas kort voor de 17e november 2010 werd bekend dat het Hare Majesteit inderdaad had behaagd Diet Prinsen de dag voor haar 62ste verjaardag lid te maken in de Orde van Oranje Nassau. De werkgroep onder leiding van Ria Duiven, Henk Barendsen en Albert Henckel hadden echter alles keurig voor elkaar. Familie uitgenodigd, Dwingels Eigen – de historische vereniging waarvoor Diet ook actief is – gevraagd mee te doen, Margreet en Joan in het complot betrokken, Albert de haast onmogelijke opdracht gegeven Diet te misleiden (iets met ventieltjes en lekkende banden) en locoburgemeester Klaas Smidt gestrikt. Het was allemaal voor elkaar en leidde tot een volslagen verraste Diet bij binnenkomst van de zaal in Over Entinghe.

Locoburgemeester Klaas Smidt refereerde aan het grote belang van vrijwilligerswerk voor een gemeenschap. Hij noemde Diet een vrijwilliger die er echt uitspringt door haar jarenlange en enthousiaste inzet. "Daarom verdient je deze onderscheiding volledig."

Rien Cardol herinnerde zich hoe hij Diet voor het eerst ontmoette als medebestuurslid van Stichting Welzijn Westerveld en zich toen al verwonderde over haar vermogen om scherpe vragen te stellen. "Jouw enorme weetgierigheid en de wens je kennis te delen met anderen, kenmerken je misschien wel het meest."

Henk Barendsen putte uit zijn vele en dierbare herinneringen van samenwerking met Diet aan IVN-activiteiten: cursussen, stands, excursies, werkgroepen. Het was volgens hem nooit saai omdat Diet je altijd weer kon verrassen met nieuwe invalshoeken en originele invallen. "Natuurlijk had je ook wel mindere trekjes, maar die vallen in het niet bij de vele goede eigenschappen."

En Diet zelf? Die bleef de nuchterheid zelve: leuk, maar misschien wel wat teveel van het goede. Zoals ze schreef in een mail aan de betrokkenen: "Zo'n grote verdienste is het voor mij nu ook weer niet, als je vanuit je opvoeding en je latere levensloop behept bent met een dosis verantwoordelijkheidsgevoel en plichtsbesef en je bent geboren met wat energie en een zekere onnoozelheid, waardoor je altijd denkt, dat dingen veel gemakkelijker en sneller kunnen dan ze in werkelijkheid gaan, en vooral als je de tijd en de mogelijkheden hebt om je in te zetten. En het is ook nog eens niet een echte opoffering, want je krijgt er tenslotte ook heel wat voor terug: in plezier om dingen voor elkaar te boksen en in tevredenheid, als het toch allemaal min of meer gelukt."

Je hebt vast gelijk, Diet, maar jij doet het toch maar! We hopen dat je ons nog heel lang blijft verrassen met die vanzelfsprekende inzet.

Rien Cardol

Een nieuwe Natuurgidsencursus

IVN Ooststellingwerf en IVN Westerveld gaan een natuurgidsencursus organiseren. In een eerste overleg hebben we afgesproken in september 2011 een cursus te starten. Om dat voor elkaar te krijgen, moeten we – beide afdelingen – snel starten met de voorbereiding. Daarbij worden we ondersteund door Kees Siderius en Marit Stokkentreeff (IVN vrijwilligersconsulenten voor Friesland, Drenthe, Groningen).

bestaan – vier van elke afdeling – die samen verantwoordelijk zijn voor de organisatie van de cursus zoals financiële zaken, inhoudelijke aspecten, regelen van een locatie, werving van deelnemers, werving van docenten, begeleiding van docenten en cursisten en organisatie tijdens de cursus. Het cursusteam is essentieel voor de cursus.

Het cursusteam werkt gedurende twee jaar intensief samen aan een

maar dat kan bij toerbeurt. Samen met docenten helpt het team bij organisatie van excursies, buitenactiviteiten. De afronding van de cursus vraagt weer wat meer tijd. Je moet werkstukken verzamelen, lezen, en een feestelijke diplomering organiseren.

Niet iedereen doet dezelfde dingen. Binnen het team worden de taken verdeeld. Voor de financiën is een penningmeester nodig. Iemand moet het team coördineren. Misschien dat sommigen zich intensiever op de communicatie willen storten, of op de logistiek. Er zijn in ieder geval verschillende coaches nodig, die houden zich bezig met begeleiding en beoordeling.

Lijkt je dit wat? Zou je je voor twee jaar willen inspannen? Is er iemand die de financiële zaken wil behartigen? Het is dankbaar werk. Aan het einde van de cursus zal een nieuwe lichte gediplomeerde en zeer trotse natuurgidsen je glunderend de hand schudden.

De trotse gediplomeerden van de vorige gidsencursus op 6 oktober 2004

De vorige natuurgidsencursus in Westerveld is gestart in 2002 en in 2004 afgerond. Als alles loopt zoals we willen, kunnen we begin 2013, bijna tien jaar later, weer een nieuwe lichte actieve gidsen in de afdeling verwelkomen. De gidsencursus leidt op tot natuurgids: er is niet alleen aandacht voor natuur, flora, fauna, ecologie maar vooral ook voor didactiek. Hoe kun je mensen enthousiast maken voor natuur? Hoe organiseer je een leuke activiteit? Hoe kun je mensen boeien?

Voor de voorbereiding van deze cursus – we starten daar in januari mee – hebben we hulp nodig. Als eerste willen we een cursusteam samenstellen. Dat team zal uit acht mensen

project. Het organiseren van een cursus is tijdrovend, daarom is het mooi dat we het als twee afdelingen samen op kunnen pakken. Het Nationaal Park Drents Friese Wold ligt en het werkgebied van beide afdelingen.

We zoeken dus mensen die zich voor twee jaar willen inzetten voor deze cursus. De eerste voorbereidende fase zal vrij veel tijd kosten, zeker een vergadering per maand. Naast alle organisatorische zaken moeten er subsidies aangevraagd worden en moeten het team zorgen voor publiciteit. Met belangstellende cursisten hou je intakegesprekken.

Tijdens de cursus wordt het wat rustiger voor het team. Bij iedere les is wel een cursusbegeleider aanwezig,

Interesse? Neem contact op met Jan Nijman: jannijman@hetnet.nl of 0521-381343. En denk je er over als docent een rol te kunnen spelen, dan mag je ook contact opnemen.

De natuur en de nieuwe regering

Voor de natuur in Nederland heeft het nieuwe kabinet niet veel goeds in petto. Dat de natuur bij een ombuigingsoperatie van 18 miljard er niet zonder kleerscheuren vanaf zou komen, lag voor de hand, maar het akkoord van VVD, CDA en bijwagen PVV heeft weinig aandacht voor natuur en de bezuinigingen in de natuursector vallen onevenredig zwaar uit.

Het pronkstuk van het Nederlandse natuurbeleid is de EHS, de ecologische hoofdstructuur. Het is bedoeld om gebieden van voldoende omvang te creëren om inheemse flora en fauna (biodiversiteit) een kans te geven. In 2018 zou de EHS 'af' zijn, inclusief een aantal zogenaamde robuuste verbindingzones tussen de grotere natuurgebieden. De bekendste is de verbinding van de Oostvaardersplassen met het Horsterwold in Flevoland. Uiteindelijk zou er een verbinding moeten komen met de Veluwe waardoor bijvoorbeeld edelherten vrij zouden kunnen migreren tussen deze gebieden.

Het zal er voorlopig niet van komen. In het regeerakkoord staat dat de EHS wordt 'herijkt' en de robuuste verbindingzones niet doorgaan. Herijken is een mooi woord voor niet afmaken.

Staatsbosbeheer moet, als het aan deze regering ligt, alle natuur buiten de EHS afstoten. Het gaat dan om heel veel landschapselementen die bepalend zijn voor de beleving van het landschap, maar ook om weidevogelgebieden in Friesland, dorpsbosjes in Groningen en grote recreatiegebieden in het Westen van het land.

Staatssecretaris Bleker van Economische Zaken, Landbouw & Innovatie – het oude ministerie van LNV is samengevoegd met EZ – heeft aangegeven dat de natuur in Nederland klaar is. Hij wil de nadruk leggen op het beheer van de bestaande natuur, maar wel met minder middelen. Bovendien is hij een voorstander van natuurbeheer door particulieren en boeren in plaats van organisaties als Natuurmonumenten, Staatsbosbeheer en de provinciale Landschappen. Bovendien wil hij af van een aantal financiële afspraken die er al waren met de provincies. Zo is het nog maar de vraag of de herinrichting van Noordenveld – de landbouwenclave in het Dwingelderveld die onlangs na vele jaren wachten eindelijk kon worden aangekocht – wel door kan gaan op de geplande wijze. Voor de inrichting van de Oude Willem in het Drents-Friese Wold zal het zeker heel moeilijk worden.

Meer nog dan de afgelopen periodes wil de nieuwe regering het natuurbeleid decentraliseren naar de provincies. Bedoeling is dat alle beheervergoedingen via de provincies gaan lopen, maar dan wel met een forse korting in de rijksbijdrage daarvoor.

Staatsbosbeheer wordt – als de regeringsvoornemens doorgaan – het zwaarst getroffen. De organisatie ont-

vangt nu voor het beheer van een gebied dat ongeveer de omvang van de provincie Utrecht heeft (250.000 hectare) een bedrag 86 miljoen per jaar. Als alle kabinetsvoornemens worden opgeteld, dan krijgt Staatsbosbeheer in 2015 nog maar de helft. Ter vergelijking: onderhoud van het stadsgroen in Utrecht kost alleen al 30 miljoen.

Rien Cardol

Zonder regenwormen herfstblaadjes tot de oren

Het is duidelijk: de bladval is volop in gang. Op veel plekken ligt een dikke laag en met de storm van vorige week vlogen de bladeren je om de oren. Toch is in het voorjaar het overgrote deel van deze blaadjes verdwenen, mede dankzij de regenworm. Dat doen ze niet alleen: bacteriën en schimmels helpen een handje bij de vertering.

Wie goed zoekt, bijvoorbeeld op het grasveld, ziet soms een gevallen blad rechtop in de grond staan. Dit is meestal geen toevallige speling der natuur. Aan de andere kant van het blad is waarschijnlijk een regenworm druk bezig het blad de grond in te trekken. Regenwormen (*Lumbricus terrestris*) eten met name bladeren van loofbomen, maar ook zaden en allerlei dood plantenmateriaal dat ze voor handen krijgen.

De regenworm trekt bladeren de grond in door zich af te zetten met kleine scherpe haartjes, die zich op ieder segmentje van zijn lichaam bevinden. Als het blad eenmaal onder de grond getrokken is, begint de afbraak door bijvoorbeeld schimmels die van nature in de bodem voorkomen. Hierdoor valt het blad uiteen in kleine stukjes. De worm kan deze stukjes opeten en gebruikt daarbij spieren rond zijn tandloze mond. Hij neemt daarbij happen zand om het spul verder fijn te malen.

Die happen zand hebben nog een extra voordeel: hierin zitten namelijk bacteriën die het blad onder normale omstandigheden in en op de bodem zouden afbreken. De regenworm gebruikt deze bacteriën om het blad in zijn maag te verteren. Net als bij

**EEN WEILAND
IS GEEN NATUUR**

**MAAR
EEN LANDINGSBAAN
VOOR VOGELS**

Loesje

Postbus 1045 6801 BA Arnhem www.loesje.nl

het maken van bier en yoghurt, waarbij ook bacteriën worden gebruikt, moeten de omstandigheden wel geschikt zijn. Het is een hele klus om nutriënten uit een droog blad te halen; wie wel eens een herfstblad heeft proberen te eten zal gemerkt hebben dat het een karig maaltje is.

De regenworm heeft in zijn darm een speciaal deel waar zeer zuurstofarme condities heersen. In dit zogenaamde anaerobe milieu helpen micro-organismen bij het vrij maken van voedingsstoffen uit de bladeren. Doordat de afbraak nagenoeg zuurstofloos gebeurt, produceren de bacteriën uit de bladfragmenten voedingsstoffen die de worm vervolgens in zijn lichaam op kan nemen.

Dus zonder de regenworm en zijn darmflora stonden we tot onze oren in de bladeren. Naast het ruimen van bladeren, dragen de wormen via het omwoelen en opeten van grond een flink steentje bij aan de circulatie van nutriënten in de bodem. Ook is de worm een aantrekkelijk maaltje voor vele insecten, maar ook mollen, egels, merels, en veel andere vogelsoorten.

Tekst: Fedor Gassner, De Natuurkalender

Bron: www.natuurbericht.nl

Nederlandse natuur in beeld

Elf natuurorganisaties, waaronder het IVN, en het Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid zijn het project Nederlandse natuur in beeld gestart. Gisteren is de bijbehorende site Natuurbeelden opengesteld met honderden natuurvideo's.

Doel van de site is om de natuurvideo's van alle afzonderlijke natuurorganisaties samen te brengen op één plek, ze zo veilig te stellen voor de toekomst en toegankelijk te maken voor iedereen. Op Natuurbeelden zijn video's te zien van dieren, landschappen en planten. Op de site staan reeds honderden beelden, maar opzet is om in 2017 te kunnen spreken

van een heus digitaal archief met kostbare natuurbeelden.

Je kunt als bezoeker op de site B films zoeken via categorieën, van dier tot plant en van blauwborst of bosmier tot berkenzwam of bolderik. Vind je het een waardevolle film, dan kun je dat laten blijken (1 tot 5 sterren). Je kunt ook ook zien hoe vaak een filmpje bekeken is of een reactie plaatsen. De eerste reacties zijn alvast lovend, denk aan 'Tjemig, wat een goeie site!' of 'Dit heeft Nederland nodig, wat leven wij toch in een prachtig land'.

De initiatiefnemers nemen in een persbericht ook alvast een voorschot op de toepassingsmogelijkheden van de films: 'interactieve wandelkaarten met video op de website', 'koppeling met Google Maps', 'informatie gekoppeld aan geodata', et cetera.

De deelnemende natuurorganisaties hebben zich verenigd onder de vlag Stichting Natuurbeelden. Deze organisaties zijn: ARK Natuurontwikkeling, IUCN NL, Natuurmonumenten, Vogelbescherming Nederland, de Waddenvereniging, de 12 provinciale Landschappen, IVN Natuur – en milieueducatie, de Vereniging Nederlands Cultuurlandschap, de Dierenbescherming, DCNA, Het Goois Natuurreservaat en Enting Films (die het eerste initiatief voor dit project nam).

www.stichtingnatuurbeelden.nl

Jan Nijman

Winterslaap

Zo'n egeltje, dat in november slapen gaat
en dromend alles mist: de Sint als kreupelrijmer,
de kerstcommercie en het oudejaarsgemijmer,
de nieuwjaarsborrels en de nieuwjaarsleuterpraat,

fantastisch toch? En wat hem verder blijft bespaard:
sneeuw, ijs en hagelbuien, bibberen en rillen
en carnaval.... Zoiets zou u toch ook wel willen?
Pas als de lente terugkomt in de loop van maart

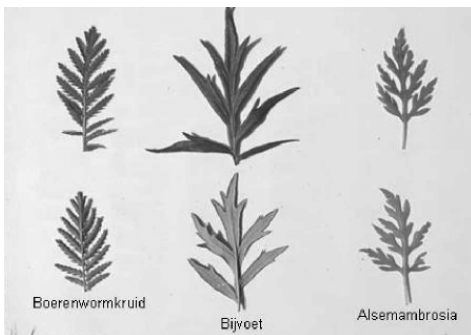
ontwaakt hij fit en fris na bijna twintig weken.
En daarna gaat hij een verkeersweg oversteken.

Jan Boerstool

Uitroeien met wortel en tak

De kop boven een artikel in Dagblad van het Noorden is duidelijk. De Ambrosia is schadelijk. Je moet het met wortel en tak uit de grond trekken en dan afvoeren in de grijze container.

De ambrosia, of alsemambrosia (*Ambrosia artemisiifolia*) is een eenjarige plant die uit Noord Amerika komt. Kan tot 1,5 meter hoog worden. De stengels zijn behaard, bladeren zijn dubbelveerdelig. De bloemen, die in de nazomer verschijnen, zijn niet erg opvallend. Ze staan op een aar: mannelijke bloemen, 3 mm groot, groenachtig en vrouwelijke bloemen in de bladoksels.

Die mannelijke bloemen produceren pollen, naar schatting een miljard per plant per jaar. Die pollen zijn erg allergen. Hooikoortspatiënten ondervinden hiervan veel hinder. Vanwege de late bloeitijd verlengt de ambrosia het hooikoortsseizoen. Vandaar die oproep in DvhN van september.

Verschillende bronnen op het web melden dat de ambrosia oprukt vanwege klimaatverandering. Ik ben daarvan nog niet zo overtuigd. Het zaad van ambrosia zit in vogelvoer. Vorig jaar stond de plant ook in onze tuin: precies op de plek waar we in de winter zaad voor de vogels hebben gestrooid. Na de strenge winter was de ambrosia verdwenen.

Maar het is wel verontrustend dat de plant kan kiemen uit zaad dat je in de winter uitstrooit. Je mag veronderstellen dat het zaad dat door gekiemde planten geproduceerd

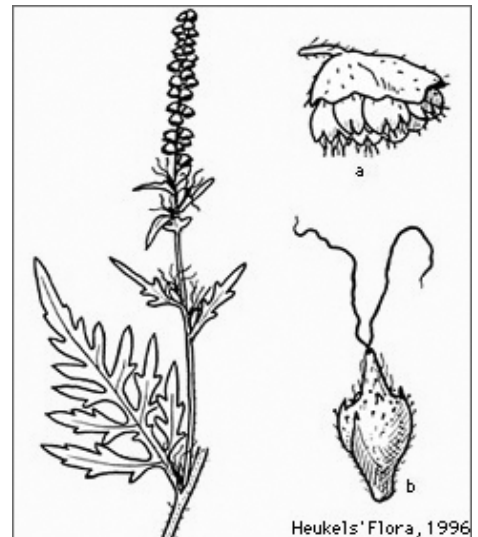
wordt, ook in staat is de winter te overleven. Daarom is het raadzaam de plant uit te roeien. Maar zinnvoller lijkt me de import via besmet vogelvoer te voorkomen. Daarvan is ook de overheid wel overtuigd.

In 2007 bracht het ministerie van LNV de beleidsnota invasieve exoten uit, met daarin aandacht voor onder andere de ambrosia en andere exoten:

- de ribkwal (aangetroffen in Waddenzee en Grevelingenmeer),
- het veelkleurig Aziatisch lieveheersbeestje (die is ingevoerd als biologische bestrijder),
- de muntjak of blafhart (een klein uit India afkomstige reeënsoort die vermoedelijk is ontsnapt uit hertenkampen en parken. In Engeland heeft dit dier zich tot een plaag ontwikkeld. Op de Veluwe leeft een populatie van mogelijk honderden exemplaren),
- Aziatische tijgermug: (zit in partijen Dracaena's, de zogenoemde Lucky Bamboo. De mug is een agressieve stekker en kan brengt ziekten over zoals knokkelkoorts
- Grote waternavel (een drijvende waterplant die watergangen verstopt, ook in Drenthe)

Invoer van exotische diersoorten is een verschijnsel dat al veel langer bestaat. Eind jaren veertig – net na de oorlog – breidde de Coloradokever zich massaal uit en leek de aardappelteelt in gevaar te brengen. Achteraf gezien viel dit mee. Een eeuw eerder verspreidde het kaal knopkruid zich, vermoedelijk vanuit een botanische tuin in Berlijn. In Drenthe kreeg die plant de bijnaam 'Smildiger roet'. Fazanten zijn ooit ingevoerd door de kruisvaarders, en konijnen

door de Romeinen.

De overheid hoopt ambrosia nog te kunnen uitroeien. Op www.minlnv.nl was een dossier te vinden. Omdat LNV ondergebracht wordt bij het nieuwe ministerie EL&I zal dit mogelijk verdwijnen. De Plantenziektenkunde Dienst, nu onderdeel van de Voedsel en Warenautoriteit, geeft meer informatie: www.vwa.nl/onderwerpen/gevaren/dossier/ambrosia1

Andere informatie is te vinden op:

- www.invasieve-exoten.nl
- www.stopexoten.nl

Jan Nijman

Water footprint: ons virtuele waterverbruik

Hoeveel water is er nodig om één kop koffie te produceren? Of een bruine boterham met kaas? Of een reep chocola? Heel veel levensmiddelen en grondstoffen bevatten zelf nauwelijks water, maar verbruiken veel water tijdens de groei en het productieproces. Dat levert onthutsende cijfers op: zo wordt voor de productie van één katoenen T-shirt 2700 liter water gebruikt.

Op verzoek van het Wereld Natuur Fonds onderzocht de Universiteit Twente dit onzichtbare 'virtuele' waterverbruik van Nederland. De belangrijkste uitkomst: 80 procent van het Nederlandse waterverbruik vindt plaats buiten ons land, ook in landen waar (schoon) water een schaars goed is.

Virtueel water: de top 5

Op basis van onderzoek van de Universiteit Twente, stelde het Wereld Natuur Fonds een top 5 samen van dagelijkse producten en het water dat nodig is om ze te produceren. Daarbij is het waterverbruik tijdens het gehele groei- en productieproces meegerekend.

1.	Katoenen T-shirt (korte mouw)	2.700 liter
2.	Reep chocola (puur)	2400 liter
3.	100 gram rundvlees	1.550 liter
4.	Kop koffie	140 liter
5.	Boterham	40 liter

Dorstige gewassen' populair

Nederlanders gebruiken dagelijks gemiddeld 127,5 liter zichtbaar water. Daar hebben ze zelf invloed op: de kraan wordt open of dicht gedraaid. Ze gebruiken daarnaast per dag 3.300 liter virtueel water. Dat indirecte waterverbruik, gekoppeld aan geïmporteerde grondstoffen en levensmiddelen, vindt grotendeels plaats buiten ons land en buiten onze directe invloed. Dat water zit in de verbouw en verwerking van bijvoorbeeld katoen, koffie, veevoeders (soja en cassave) en cacao. Veel van deze producten en grondstoffen zijn afkomstig uit gebieden waar (schoon) water al een schaars goed is. De enorme vraag naar dit water via de producten voor de export, betekent een aanslag op de natuur in deze landen. Voor de bevolking betekent het nog minder water voor eigen gebruik en het verbouwen van voedsel.

Nederland is in absolute, maar ook in relatieve zin grootverbruiker van virtueel water in het buitenland: ons land staat op de derde plaats van de wereldranglijst. De belangrijkste verklaring daarvoor is dat Nederland door het gerin-

ge grondoppervlak wel gedwongen is de meeste grondstoffen en landbouwproducten te importeren. (Om die reden staat Malta op nummer 1 van de lijst). Maar zelfs als dat aspect wordt meegewogen, scoort ons land nog erg hoog: we verbruiken per hoofd van de bevolking relatief veel koffie, katoen, cacao en andere producten die afkomstig zijn van 'dorstige' gewassen.

Waterverbruik in droge landen moet en kan omlaag

Het verbruik van ons virtuele water in het buitenland kan op een relatief simpele manier drastisch omlaag worden gebracht. Het Wereld Natuur Fonds initieert al jaren lang projecten om gewassen (zoals katoen) te verbouwen met 20 tot 30 procent minder water. Ook herstelt het WNF op diverse plaatsen de oorspronkelijke watervoorraad in de bodem door irrigatiemethoden aan te passen.

Het WNF krijgt steeds vaker de vraag om bedrijven en (lokale) overheden te adviseren op het gebied van waterbesparing. De universiteit van Twente ondersteunt het WNF met modellen en risicoanalyses die de basis zullen vormen voor projecten om de Nederlandse water-voetafdruk in het buitenland terug te dringen.

Bron: Wereld Natuur Fonds

www.kraanwater.nu

Requiem veur een hunebed of Petrae in de vrömd

lilljke stienebulten
zaand deraover

Martin Koster

Uut: Ave Reest (Roet Winter 1999 / 2000)

De grote stille heide

Van de cursus en het boek

Roelof Schuiling, oud beheerder voor Natuurmonumenten in Zuidwest Drenthe, gaf tijdens de eerste avond van de IVN-najaarscursus een boeiend college landschapsgeschiedenis. De korte cursus gaat dit keer over ontstaan en gebruik van 'De grote stille heide' en - toeval of niet - valt samen met de verschijning van Paarse Pracht, door Dagblad van het Noorden aangekondigd als het nieuwe standaardwerk over de Drentse heide.

Over de cursus (vooral) en een beetje over het boek.

Het ontstaan van het Drentse landschap

Schuiling begon zijn verhaal 250.000 jaar geleden in het Saalien, de voorlaatste ijstijd. Toen was de noordelijke helft van Nederland bedekt met een soms honderden meters dikke ijslaag die stenen en rotsblokken uit Scandinavië meevoerde. De ijslaag is daarmee verantwoordelijk voor de slecht doorlaatbare keileemlaag die op veel plaatsen nog in de Drentse bodem zit. Toen de gletsjer zich terugtrok bleven er stuwwallen over – door de ijslaag voor zich uit geduwd - terwijl de enorme hoeveelheden smeltwater diepe en brede beekdalen uitsleten in de bodem.

Na de laatste ijstijd (het Weichselien) zo'n 10.000 jaar geleden, kreeg Drenthe de geomorfologische kenmerken die nog steeds herkenbaar zijn in het landschap. Er werden grote hoeveelheden dekzand achtergelaten op de bodem van stuwwallen en beekdalen. En terwijl de temperatuur steeg groeide Drenthe langzaam dicht met bossen van grove den, berk, eik, linde, iep en beuk. In de beekdalen ontstonden moerasbossen van elzen en wilgen die leidden tot vorming van veen.

Het stempel van de mens

De eerste menselijke ingrepen in het landschap dateren vermoedelijk uit de steentijd. Er waren primaire vormen van landbouw op zogenaamde raatakkers (*celtic fields*). Er werden hunebedden gemaakt, later gevolgd door grafheuvels en de eerste boerderijen die terug zijn gevonden dateren van rond het begin van onze jaartelling.

Halverwege de Middeleeuwen – zo rond 800 na Chr. – zag Drenthe er vermoedelijk zo uit: een halfopen parkachtig landschap met grote zandverstuivingen en alleen op de hogere plaatsen dorpen die toen nog niet permanent waren.

Pas in de eeuwen daarna vinden de dorpen hun vaste plek op de rand van de met veen gevulde beekdalen. Rond 1500 maakt de tot dan puur op zelfvoorziening gerichte landbouw gedeeltelijk plaats voor een marktgestuurde landbouw. Via de boermarkten ontstaan bepaalde vormen van collectivisering, zoals gebundelde weide- en landbouwgronden en gezamenlijke schaapskuddes. En dan moeten we niet denken aan de huidige vooral op recreatie gerichte kudde van een paar honderd schapen, maar kudde van soms wel 2000 dieren.

Omdat er ook in de bossen werd gegraasd – niet alleen door schapen, maar ook door runderen en paarden – ver-

dwenen de bossen geleidelijk uit Drenthe, om er pas weer in veel geringere mate terug te komen met de aanleg van de boswachterijen vanaf 1880, deels op de zandverstuivingen maar ook op heideontginningen.

Het is ook vanaf circa 1500 dat het esdorpenlandschap begint te ontstaan. Dorpen op de rand van een gezamenlijke bolle es, met mest uit de potstal. De brinken - vaak meerdere per dorp en lang niet altijd in het centrum - hebben dobs voor het drenken van vee, maar ook voor bluswater. Langs de zandwegen van en naar het dorp zijn boswallen aangelegd bij wijze van veekering (de schapendriften).

Hoezo meanderende beken?

Vervolgens komt Schuiling in zijn verhaal bij een 'nieuwigheid'. Van de vele beken in Drenthe is lang gedacht dat de kronkelige structuur is ontstaan door meandering. Nieuwe inzichten doen echter vermoeden dat veel beken (met de hand) zijn gegraven en dat de kronkelstructuur dus geen natuurlijke oorzaak heeft. Mensen zouden natuurlijke laagtes in het landschap met greppels hebben verbonden. De dicht bij de beken gelegen hooilanden werden niet alleen bevoeid vanwege het mineraalrijke water (kwelwater vanuit de zandkoppen), maar ook om in de strenge winters het kapotvriezen van de graszoden tegen te gaan.

Zo ontstond er, zeker na de verveningsperiode, een landbouwstructuur die veel meer logica kende dan mensen later hebben vermoed. Met landbouw op de essen, hooiland in het veld dichtbij de beken en weidegrond hoger op in het beekdal. Een logische structuur die we met de komst van kunstmest, de grote ruilverkavelingen en het kanaliseren van 22.000 kilometer beek (van de 24.000 ooit in Drenthe) om de waterstanden te reguleren, grotendeels om zeep hebben geholpen.

Roelof Schuiling zal de tweede avond van de najaarscursus vooral besteden aan ontstaan en beheer van de heide, maar dat verhaal haalde deze Adder niet meer. De cursus omvat ook een tweetal excursies: de eerste eind november, de tweede in de zomer.

Het boek: Paarse Pracht

Het verhaal over de wording van Drenthe is ook onderdeel van het boek Paarse Pracht – heidelandschappen van Drenthe, dat onlangs verscheen. De Drentse heide, een halfnatuurlijk landschap, is uniek voor Europa en veelvormig van aard. De natte heide van het Dwingelderveld kon vooral ontstaan door de grote vochtigheid op het Drentse plateau door de eerder genoemde keileemlaag. Het Ballooërveld - om een prachtig heideveld in het Noorden van de provincie te noemen - is veel droger.

De Drentse hei is van de ondergang gered door Jac P. Thijssen, de grondlegger van Natuurmonumenten. In de dertiger jaren van de vorige eeuw verdween de hei in rap tempo. Met de aankoop van het Dwingelderveld door Natuurmonumenten werd deze tendens gelukkig tijds gekeerd. Maar een boek dat de hei ook in woord en beeld beschrijft voor het nageslacht was er nog niet.

In Dagblad van het Noorden noemt Ed van Tellingen ‘Paarse Pracht’ een boek met een missie dat plezierig deint op de bluesklassieker van Harry Muskee (Window of my eyes, Cuby + Blizzards). Alleen dat kan al een reden zijn om het aan te schaffen.

Paarse Pracht – heidelandschappen van Drenthe. Hans Dekker, Albert Kerssies en Eric le Gras, Uitgeverij Van Gorcum. € 29,75.

’t Zaand I Duinen in Drenthe

Temidden van de Drentse natuur licht her en der nog een strook wit zand op. Vaak zijn het kleine hoekjes, waar paden zich verbreden of een steile is uitgesleten. Maar heel soms is het een echte zandverstuiving, zelfs op sombere dagen als een juweeltje schitterend tussen de aardse tinten van bos en hei.

Op zo'n glooiende vlakte zoeken een paar knoestige vliegennesten steun bij elkaar. Met hun verwrongen stammen houden ze moedig het hoofd hoog in het opdringend zand. Bij dit verstilde beeld is het nauwelijks voor te stellen, dat zulke zandverstuivingen nog niet zo lang geleden een groot deel van het Drentse land met de ondergang bedreigden.

Karrensporen

Oder een waas van groen is Drenthe bedekt met een golvende laag zand. Dat zand, dor en arm, had maar weinig te bieden. Het bestaan is er voor mens, plant en dier altijd moeizaam en sober geweest, niet zelden op de rand van de armoede. Iedere uithoek van het landschap en dus ook de woeste grond of ‘het veld’ werd vroeger benut om in ieder geval de akkers op de essen vruchtbaar te houden. Er werd hout gekapt, heide geplagd, veen gegraven. Bovenal waren er de schaapskudden, die vanuit ieder dorp op de heide graasden. Vooral aan het einde van de driften, waarlangs ze dagelijks hun tocht naar het veld maakten, vraten ze met hun hongerige magen zelfs het kleinste sprietje weg. Dat alles leidde onvermijdelijk tot een steeds verdere verarming van de bodem. Waar ooit bos groeide, kon op de duur alleen maar heide aarden en waar ook die verdween, restte niets meer dan het kale zand.

Zo kreeg ieder dorp zijn eigen zandverstuiving, om maar een paar te noemen: het Dwingeler Zaand, het Uffelter Zaand, het Wittelterzaand, en het Dieverder Zaand, dat zelfs ooit een van de grootste stuifzandgebieden van Drenthe was. Als de wind over de heidevlakte joeg, waaide het zand meters hoog op. Het kwam vaak pas tot rust, wanneer een of ander obstakel het in zijn vaart stuitte. Soms werd het oorspronkelijke reliëf totaal omgekeerd. Op hoge droge stukken stootte dan alle zand diep weg tot op de keiharde leemlaag. In de laagtes, waar het vochtig was, bleef het weer plakken. Daar ontstonden op de duur weer nieuwe duinen. Ze waren vooral te vinden langs de schapendriften aan de randen van de essen, maar ook verderop in het veld, waar de karrensporen van boerenwagens of van de postkoets tussen Groningen en Zwolle het plantendek volledig hadden weg gesleten.

Kwade droes

Het zand hoorde bij Drenthe en werd net als de andere elementen van het esdorpenlandschap zo veel mogelijk benut. De boer-marke haalde er zand om de gaten in wegen en paden te dichten of om nieuwe wegen aan te leggen, later ook om deze te bestraten

met keien of klinkers. In de winter gingen er wagens op pad vol zand, dat met een schep in brede waaiers over de wegen werd uitgestrooid om de gladheid te bestrijden. In de zandverstuivingen vond men ook het “bargzaand”, fijn rood zand. Het nam nauwelijks water op en was uitermate geschikt om op de vloer in het voorhuis de mooiste zandpatronen te strooien.

In Dwingeloo, maar waarschijnlijk ook op andere plaatsen, dienden de zandverstuivingen ook als beesten-kerkhof. Bij uitbraken

van veeziekten zoals ‘kwade droes’, een besmettelijke infectie bij paarden, werden de dode dieren er zo ver mogelijk van het dorp begraven. Om verdere besmettingen te voorkomen nam men wel een aantal voorzorgsmaatregelen. De huid werd met een aantal kerven flink beschadigd om ze onbruikbaar te maken voor eventuele vilders, die soms stiekem voor leerlooierijen in de buurt op strooptocht gingen. En voor de gaten dicht gegooid werden, dekten men ze af met een laag scherpe takken, zodat rondzwervende honden niet met de kadavers aan de haal konden gaan.

Hoe nuttig de zandverstuivingen ook waren, de nadelen bleken al gauw groter dan de voordelen. Het zand rukte steeds verderop en dwong dorpelingen en bestuurders uiteindelijk tot verregaande maatregelen.

Diet Prinsen

't Zaand II Het zand aan banden

Het stuifzand kreeg in Drenthe steeds meer vrij spel. Dat heeft in de loop der eeuwen vaak voor problemen gezorgd. Er zijn dan ook vele pogingen gedaan om de zandverstuivingen te beteugelen.

Al halverwege de 17e eeuw deed het Drentse landschapsbestuur een oproep om het met wallen, rijshout, plaggen of het zaaïen van helm vast te leggen. In iedere boermarke werden er “zandheren” aangewezen, die op het werk moesten toezien. Ook waren er zo nu en dan bepalingen om het aantal schapen te beperken, met weinig succes overigens, want de schapenmest kon niet gemist worden in het boerenbestaan.

Het begon echt uit de hand te lopen, toen in de 19e eeuw de landbouw intensiverde. De schaapskuddes werden als gevolg daarvan als maar groter en er werd steeds meer en steeds dieper geplagd voor strooisel in de potstal. De heide kreeg geen kans zich te herstellen en verdween. Het onderliggende zand richtte grote schade aan, vooral waar het de akkers op de essen overstoof en soms zelfs ook de dorpen en de boerderijen bedreigde.

Vanaf die tijd werd serieus werk gemaakt van het vastleggen van het zand. De enige manier was de aanplant van bos. Aanvankelijk werd daarvoor weer een beroep gedaan op de ‘boermarke’. Maar boeren zijn geen bosbouwers en zandverstuivingen zijn geen akkers, dus daar kwam in het algemeen niet veel van terecht. En ook al waren de bedoelingen soms goed, toch kon het dan nog gebeuren dat de plaatselijk schaapherder die doorkruiste en de hongerige schaapskudde de nieuwe aanplant een

De gedenknaald op de Brink van Doldersum met als tekst: ter herinnering aan wijlen Willem Huender in leven notaris te Steenwijk. Ontwerper van het wegencomplex Vledder, Doldersum, Appelscha met zijtakken. 1909-1917

kopje kleiner maakte. Hier en daar is wel wat boerbos tot stand gekomen; o.a. het gebied de Anserdennen is zo ingeplant.

Een groot obstakel bleek het feit, dat het veld markegrond was, dus in eigendom van de gezamenlijke boeren. Dat maakte het moeilijk om tot duidelijke en sluitende afspraken te komen. Toen bij de invoering van de markewetten van 1847 en 1886 de gronden werden verdeeld onder de belanghebbende boeren, maakte dat de weg vrij voor particuliere initiatieven.

De Heidemij, opgericht in 1888, nam zo de bebossing van o.a. het Ooster- en Westersand bij Uffelte ter hand. De Maatschappij van Weldadigheid legde bossen aan rond Doldersum. Particuliere investeerders zagen ook hun kans: voorbeelden zijn de Steenwijker notaris Huender in Doldersum, de zakenman Ruijter de Wildt in Zorgvlied en mr. van Daalen in Berkenheuvel bij Diever. De Nederlandse staat zelf bleef niet achter en richtte in 1899 Staatsbosbeheer op. Een van de allereerste projecten in Drenthe was de aanplant van het Lheederzand, gestart in 1904. Vanaf 1928 werd er bij Oude Willem en later ook bij Smilde en Diever bebost. De benodigde grond kon vaak voor een habbekrats van de boe-

ren worden aangekocht. Ze was op dat moment toch al niet veel meer waard door de komst van de kunstmest en daarmee de teloorgang van de schapenteelt. Zo werd een perceeltje in Lhee gekocht voor een hoeveelheid tabak; de naam “Tabaksbossie” herinnert daaraan.

In eerste instantie werd er vooral grove den geplant, een van de weinige bomen, die op zand wil groeien. De wortels van de jonge boompjes werden zo veel mogelijk beschermd met een heideplag, soms met een natte turf. Een ondergroei van loofhout zoals o.a. beuk, eik, lijsterbes, Amerikaanse eik en – vogelkers moest intussen

De aanplant van jonge boompjes in het zand (SBB)

Het gedenkteken in Berkenheuvel, opgericht in 1925, het opschrift vermeldt: "Hier verrees uit stuivend zand en ledige aard, een lachend paradijs".

de bodem wat verbeteren. Toen later de naaldhoutopstanden bedreigd werden door ziektes als dennenschot (een schimmel-ziekte), werd er ook druk geëxperimenteerd met andere, meestal niet inheemse, soorten.

Het effect van deze bosaanplant was groot. Het dreigende zand werd vastgelegd en tegelijk verschaftte het talloze landarbeiders en keuterboeren vooral in de moeilijke winterperiode werk. Al in 1916 werden er werklozen ingezet en in de echte crisisjaren gebeurde dat overal op grote schaal. Toen waren de meeste stuifzanden inmiddels bedwongen en werd het werk verlegd naar de ontginning en bebossing van de heidevelden. Wat in eeuwen was ontstaan, veranderde in een kort tijdsbestek van nog geen veertig jaar in het landschap dat we nu kennen.

Diet Prinsen

Met Lyme besmette teek actiever dan niet besmette teek

In bosgebied waar runderen en andere grote grazers rondlopen, lijkt de kans op het oplopen van de ziekte van Lyme via een tekenbeet lager dan in vergelijkbaar bos zonder grote grazers. Bovendien zijn met Lyme besmette teken actiever dan niet-besmette waardoor de kans op het oplopen van een besmette tekenbeet relatief groter kan zijn dan bij een onbesmette teek. Dat zijn de belangrijkste constatering uit het onderzoek waarop entomoloog Fedor Gassner aanstaande maandag 29 november hoopt te promoveren aan Wageningen University, onderdeel van Wageningen UR.

In parken en de eigen achtertuin kunnen ook teken voorkomen. Een derde van de beten wordt opgelopen in de eigen tuin

'De ziekte van Lyme (Lyme borreliose) is de meest algemeen voorkomende en snelst groeiende aandoening die door geleedpotigen wordt overgebracht op het noordelijk halfrond', zegt Gassner in zijn proefschrift 'Tick Tactics' waarop hij op 29 november hoopt te promoveren. 'Over de oorzaken van die toename is nog weinig bekend', zegt hij. 'Maar die kennis is wel nodig gezien de gevaarlijke kanten van de ziekte van Lyme. Voor de bestrijding van de ziekte is kennis van de ecologie van de teek, zoals waar hij het liefst huist, van groot belang.'

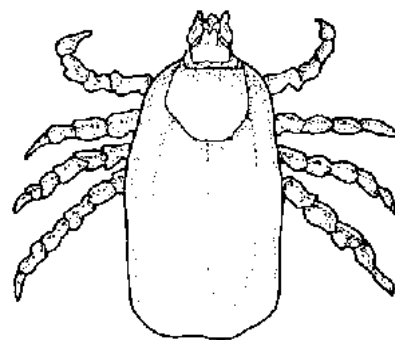
De ziekte van Lyme wordt veroorzaakt door *Borrelia burgdorferi* bacteriën. *Borrelia* wordt door teken, die bloed van muizen en vogels opzuigen, opgenomen en kan vervolgens via een nieuwe beet op mens en dier worden overgedragen. Gassner ontdekte een grote variatie in de ruimtelijke verspreiding van de schapenteek (*Ixodes ricinus*) en hun *Borrelia* en overige bacteriële besmettingen. Naast seizoensvariatie in tekendichtheden, blijkt dat ook *Borrelia* infectiepercentages in teken sterk in de tijd kun-

nen schommelen.

De variatie ontstaat volgens Gassner als gevolg van verschillen in de vegetatie en door interacties met gastheren als muizen.

De schapenteek, die de ziekte van Lyme overbrengt, leeft vooral op de bodem

en in lage grassen, kruiden en struiken in bebost gebied, maar ook in de duinen. In parken en de eigen achtertuin kunnen ook teken voorkomen. 'Eén derde van de beten wordt opgelopen in de eigen tuin', zegt Gassner. Schapenteken houden van een vochtig microklimaat, een tamelijk dikke en beschermende strooisellaag en voldoende gastheren: kleine knaagdieren en vogels voor de jonge teken en grotere dieren voor de volwassen exemplaren.

Opvallend

De opvallendste ontdekking die Fedor Gassner deed is dat met *Borrelia* besmette teken iets zwaarder en actiever zijn dan niet-geïnfecteerde teken. Geïnfecteerde teken bleken een hoger vetgehalte te hebben en overleefden langer onder uitdrogende omstandigheden. 'Mogelijk is daardoor de kans op een beet door een geïnfecteerde teek groter dan de kans op een beet door een ongeïnfecteerde teek', zegt hij.

Een andere verrassende constatering was dat in bosgebieden waar voor landschapsbeheer grote grazers rondlopen, de tekendichtheid lager was en daarmee ook de kans op het oplopen van de ziekte van Lyme. Volgens Gassner kan dat verklaard worden doordat kleine knaagdieren het niet zo prettig vinden als er grote grazers in de buurt zijn. Daarnaast kunnen de grote grazers het leefgebied van de teek minder aantrekkelijk maken doordat ze de strooisellaag omwoelen en de ondergroei in de bossen begrazen.

Bestrijding

'In de toekomst moet nadruk komen te liggen op het voorkómen van tekenbeten', stelt Fedor Gassner. 'Dat kan via een combinatie van publieksvoorlichting en tekenbestrijding'. Hij vindt dat meer onderzoek nodig is naar het mogelijk gunstige effect van begrazing van bossen en duinen. 'Je zou daarnaast ook kunnen denken aan methoden om te voorkómen dat teken zich kunnen vastklampen aan hun gastheren, zoals behandeling van de gastheren van de teek met chemische of biologische bestrijdingsmiddelen. Ook zou onderzocht kunnen worden of aanpassingen aan de vegetatie, bijvoorbeeld langs paden en rond recreatieplaatsen, kunnen bijdragen aan verlaging van contact tussen mensen en teken', zegt hij. 'Vooralsnog kan er nog meer worden gedaan aan publieksvoorlichting', vindt Gassner: 'Kennis over hoe je tekenbeten kan voorkómen en wat je moet doen bij een tekenbeet, moet net zo vanzelfsprekend worden als kennis die nodig is voor het oversteken van de straat.'

Bron: Wageningen UR

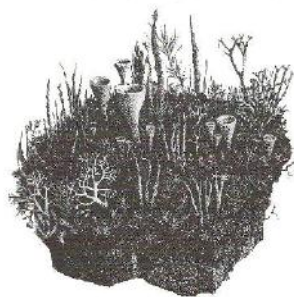
't Zaand III Plant in het zand

Halverwege de vorige eeuw waren de meeste Drentse woeste gronden op de schop geweest. De uitgestrekte heidevelden en zandverstuivingen waren veranderd in bossen en landbouwgronden. Het is aan de oplettendheid van een aantal natuurbeschermers te danken, dat her en der nog wat restanten bewaard zijn gebleven.

Aanvankelijk moesten zij tegen de stroom in roeien, maar vanaf ongeveer 1950 hadden ze het tij meer en meer mee. Nederland kreeg geld, vrije tijd en een auto en een enorme drang om te recreëren. En daarvoor zocht men massaal de natuur op.

Zo kwam het dat alles opnieuw op de schop ging, maar nu om waar mogelijk het oude landschap te herstellen, ook de zandverstuivingen. In het Aekingerzand, horend bij het grote Dieverder Zaand op de grens van Friesland en Drenthe, heeft Staatsbosbeheer in de jaren negentig het bos weer weggekapt om meer dynamiek in het zand terug te krijgen.

Net als de heide vormen de zandverstuivingen een uniek landschap met een unieke natuur. Er is van alles niets: geen water, geen voedsel, geen schaduw, geen beschutting. Als de zon schijnt, kan de temperatuur in korte tijd ongehoord

beekmos

hoog oplopen en wanneer de avond valt kan die net zo snel weer kelderen tot rond het vriespunt. Het leven op zo'n armoedig plekje is dus niet gemakkelijk.

Toch zijn er planten, die zonder hulp van buitenaf op de lange duur zelfs een zandwoestijn weer in bezit nemen. Onder zulke

moeilijke omstandigheden beginnen de wonderen natuurlijk in het klein. De eerste planten zijn dan ook heel primitief. Ergens in de luwte van een stug volhardende den of langs de rand van een glooiing grijpen minuscule algen hun kans. Als een nauwelijks zichtbaar groen waas vormen ze een netwerk over de zandkorrels. Dat geeft ook andere planten wat houvast. De volgende pionier is het gras. In dit geval zijn het natuurlijk niet de malse zoden van weiden en gazon, maar taaie spichtige grassoorten als het buntgras en de zandzegge. Het buntgras groeit in blauwgroene dichte polen en bloeit in de zomer met fijne aartjes. Het heeft een dicht en omvangrijk wortelstelsel, dat breed naar alle kanten uitwaaiert. Wordt het overstoven, dan groeien de wortels stadig aan naar boven om daar de draad weer op te nemen. De zandzegge heeft lange kruipende wortels, die wel tot drie meter diep kunnen reiken. Door telkens nieuwe uitlo-

pers te vormen "wandelt" hij met een snelheid van wel 1 tot 4 meter per jaar een stuifzandterrein binnen. Hij groeit in losse sprieten, die steeds weer op een ander plekje vanuit een knoop op de wortels hun kop opsteken. Zandzegge weet zich in allerlei gezelschap te handhaven, terwijl buntgras permanent open plekken nodig heeft en verdwijnt als het zand verder dicht groeit.

Buntgras

Ook mossen en korstmossen helpen een handje mee bij de kolonisatie van het zand. Bij de mossen is het vooral het ruig haarmos, dat zich in grote tapijten met een netwerk van vertakte ondergrondse stengels muurvast tussen de zandkorrels verankert. Ook het grijs kronkelsteeltje groeit in dichte zoden, vaak ten koste van andere mossoorten. Het is een nieuwkomer, ook wel mospest of "tankmos" genoemd naar de snelheid, waarmee het de Nederlandse natuur heeft bezet. Het heeft aan iedere bladpunt een doorzichtige glashaar, die hem zijn grijze aanschein geeft. Van een heel andere orde zijn de korstmossen als bekermos, kraakloof en het zeldzame rendiermos. Ze zien er min of meer uit als een plantje, maar zijn eigenlijk een samenlevingsverband van schimmels en algen. Samen staan ze sterk in de zwaarste omstandigheden. Beschermd door een taaie korst schimmeldraden maken de algen suikers aan met hulp van zonlicht en voedingsstoffen uit de lucht. De schimmels zorgen

voor het nodige vocht en mineralen uit de bodem. Dergelijk korstmosvegetaties zijn erg kwetsbaar. Ze zijn gevoelig voor luchtverontreiniging en door hun gebrek aan wortels raken ze gemakkelijk beschadigd.

Als de grassen en mossen eenmaal de strijd met het zand hebben beslecht, komt ook de heide terug en al gauw eisen ook de eerste jonge berken en dennetjes hun recht op. Want uiteindelijk wint het bos en dan is er voor de oorspronkelijke pioniers geen plaats meer.

Diet Prinsen

zandzegge

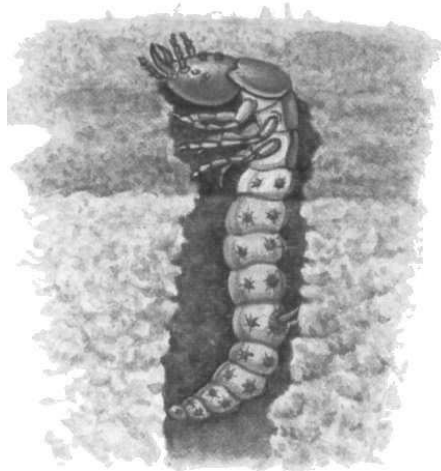
Het zand in al zijn armoe en zijn barre klimaat van uitersten is niet bepaald een plek met een rijk dierenleven. Eigenlijk zijn het vooral insecten in soorten en maten, die er kunnen overleven. Ze hebben zich in de miljoenen jaren, die ze al op aarde rond lopen, weten aan te passen aan de meest bizarre omstandigheden en het stuifzand is daar één van. Loopkevers, graafwespen, zandbijen, mierenleeuwen, ze hebben een bijzondere leefwijze ontwikkeld, waarmee ze zich hier staande kunnen houden. In deze Adder hun portret.

de zandloopkever

Echt een dier van zandverstuivingen en zandige stukken op de heide is de zandloopkever. Er zijn verschillende soorten, het meest algemeen is de groene zandloopkever (*Cicindela campestris*). Onder zijn dekschilden heeft hij een paar vleugels, waarmee hij kleine stukjes vliegend kan overbruggen. Verder heeft hij lange dunne pootjes, waarmee hij over het zand kan hollen zonder zijn voeten te branden. Groot is hij niet met zijn 1 tot 2 cm, maar hij heeft geweldig sterke kaken. Daarmee is hij een geduchte rover, hij jaagt op allerlei insecten, rupsen en spinnen. Met een topsnelheid van dik twee kilometer per uur is hij een van de snelste insecten. Er zijn maar weinig prooien, die hem kunnen ontlopen.

Als de tijd daar is, worden in het zand de kevereitjes gelegd en daaruit komen

de loopkeverlarven. Zo'n larve is een langlijvig wittig geval met een dikke kop en net zulke zware kaken als zijn ouders. Hij graaft zichzelf een verticale gang van soms wel een halve meter diep. Bij gevaar laat hij zich op de bodem vallen, maar meestal zet hij zichzelf klem met zijn kop goed gecamoufleerd vlak boven de grond. Als een insect, meestal een mier, niets vermoedend langs komt wandelen, grijpt hij bliksemsnel toe. Met zijn prooi tussen zijn kaken geklemd verdwijnt hij de schacht in om daar ongestoord van zijn maal te genieten.

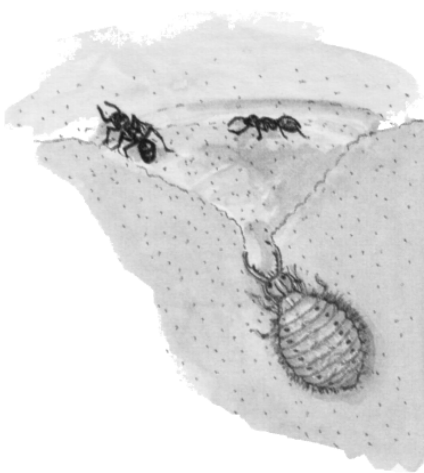
de mierwesp

De wespenfamilie heeft veel meer te bieden dan de zo bekende en verguisde "limonade"wesp. Het is een ongelooflijk gevarieerde soort zowel in uiterlijk als in leefwijze. Een heel bijzondere stuifzandsoort is de mierwesp en dan met name de gladde mierwesp (*Methocha ichneumonides*). Het is een onopvallend diertje van rond de 1 cm groot; het vrouwtje heeft geen vleugels en is net iets kleiner dan het mannetje.

Zoals de naam al zegt lijken mierwespen sprekend op mieren met hun ingesnoerde taille. En juist daarvan maken ze gewiekst gebruik. Terwijl hij in de buurt op bloemschermen rond fladdert, kuiert zij uitdagend rond. Ze schrikt niet eens, wanneer ze een zandloopkeverlarve ontmoet. Want met een handigheidje zorgt ze dat zijn kaken net rond haar wespetaille klemmen. Zonder kleerscheuren gaat ze zo mee naar beneden en dan ineens blijken de rollen te zijn omgekeerd. Onverhoeds steekt ze met haar angel de belager neer. Na een eitje te hebben gelegd, grendelt ze het hol goed af en laat larve hulpeloos verdoofd aan zijn lot over. Hij wordt daar stilaan opgegeten door het mierwespenjong.

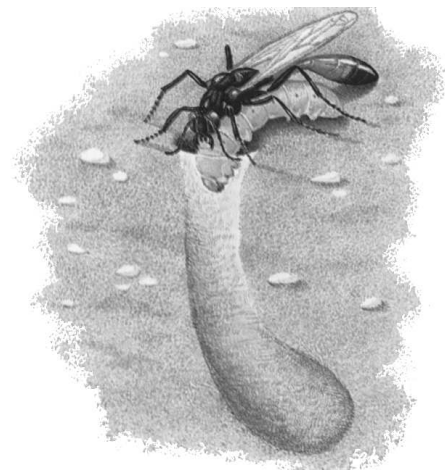
de mierenleeuw

Een ander ook vrij zeldzaam rovertje in het zand is de mierenleeuw. In het dagelijkse leven is het een onopvallend insect, dat met lange gazen vleugels onschuldig rondvliegt. Het grootste deel van zijn leven brengt hij echter door als larve in het zand. Daar is het een akelig monstertje van maar een paar millimeter lang, maar met een platte kop en kaken bijna net zo groot als zijn lijfje. Hij heeft het vooral op mieren gemunt. Als een klein bulldozerje graaft hij zich een klein kuiltje op zandige hoekjes onder een afdakje van een zandrug of wat struiken. Met zijn

puntige achterlijfje boort hij zich al draaiend in de grond en met een achterwaartse ruk van zijn kop mikt hij het overtollige zand over de rand. Op de bodem van dat eigen gemaakte trechtertje verstopt hij zich met alleen zijn kaken boven het zand. Een passerende mier wordt bestookt met een kanonnade van zandkorrels, die de mierenleeuw met heftige kopstoten naar boven werpt. Reddeloos glijdt het diertje de trechter in, rechtstreeks in de bek van de mierenleeuw.

de rupsendoder

Ook nog andere leden van de grote wespenfamilie graven met graagte op de zanderige stukken van bos en hei, weliswaar zelden met speelse bedoelingen. Terwijl de mannetjes-graafwespen wat in de buurt van bloemen rondhangen, graven de vrouwtjes een diep gat, soms met meerdere broedkamers. Ze sluiten de ingang af met een steentje of wat zand en prenten de omgeving goed in om zich niet later in de plek te vergissen. Dan gaan ze op jacht. Voor sommigen soorten zijn dat spinnen, voor anderen rupsen, snuitkevers of andere insecten. Ze verdoven hun prooi met een forse steek van hun angel, slepen hem daarna vliegend of lopend met veel moeite mee terug naar hun hol. Na een korte inspectie werken ze het verlamde diertje naar binnen, leggen hun eitje er boven op en stoppen de gang weer dicht. Het eitje groeit daar in de diepte uit tot een lar-

ve en deze begint smakelijk van de nog levende prooi te eten. De vitale delen bewaart hij voor het laatst en dan gaat hij zich verpoppen. Een van de meest algemene graafwespen is de rupsendoder (*Ammophila sabulosa*) met haar lange gesteelde taille en bolle rood en zwarte achterlijf. Ook de bijenwolf (*Philanthus triangulum*), die met haar geel-zwarte lijf wat meer wespachtig lijkt, wordt vaak op zandverstuivingen aangetroffen.

de zandbij

Op zandige plekkjes op de hei, langs paadjes en in zandverstuivingen, het liefst een beetje onder overhangende planten zijn vaak hele reeksen gaatjes in de bodem te vinden. Meestal zijn daar zandbijtjes aan het werk. Het zijn wilde solitaire bijtjes, ze leven dus niet in familieverband, maar ze zitten wel graag bij elkaar in de buurt. Ieder vrouwtje graaft zich een diepe gang van wel een halve meter recht naar beneden. Het zijn maar kleine gaatjes, maar ze vallen op door het hoopje vrijgekomen zand, dat er omheen ligt. Onderin de gang zijn verbredingen voor de broedkamers uitgegraven. Net als de graafwespen leggen de vrouwtjes hierin broedcellen met eitjes, alleen vult de zandbij deze met nectar en stuifmeel in plaats van met levende prooien. De larven verpoppen diep onder de grond en komen pas het volgende voorjaar als bij naar boven.

Op al die insecten komen natuurlijk vogels af; die zijn er vaak als de eerste bij, wanneer er wat te halen valt. Een typische vogel van het stuifzand in duinen en heide is de tapuit. Hij jaagt er op insecten en broedt in verlaten konijnenholten. Misschien

mede door de teruggang van de konij-

nenpopulatie is de tapuit tegenwoordig een schaarse broedvogel.

Ook de klapekster en de boomvalk snorren er wel rond, maar zij zoeken na gedane arbeid graag weer de beschutting van het bos op. Want het stuifzand is een onherbergzaam oord voor wie er niet thuis hoort.

Diet Prinsen

Umsums

Hier graaft hij nog op 't Witterveld
veur eigen braand en weinig geld,
een vrouw, wat kiender en een sik
en seins wat foezel veur de skik.

't Levent is in de regel min
en achterof hef 't ok gien zin.

Hij lig nou in 't zore zaand.
Mar vene blef, dit heidens laand.

Martin Koster

Uut: Ave Reest (Roet Winter 1999 / 2000)

Natuurwerkdag 2010

Kees: bedankt!

Daar staat hij dan: Kees van Hasselaar. Het is zaterdag 6 november 2010. Kees heet de deelnemers van de natuurwerkdag welkom. Eigenlijk had Kees gehoopt dat hij deze keer als deelnemer erbij zou zijn, want vorig jaar had hij al aangegeven uit de werkgroep te willen. Gelukkig was Kees bereid om nog 1x mee te draaien in de organisatie.

In gemeente Westerveld wordt op meerder locaties meegedaan aan de natuurwerkdag. IVN Westerveld doet mee samen met Staatsbosbeheer. Als heel wat jaren is gewerkt op de Hoekenbrink en in het Vledderveld. Dit jaar is gekozen voor een andere plek: de Ganzenpoel. Dankzij twee scouting groepen (Oosterwolde en Diever) kan er altijd gerekend worden op een groot aantal werkers. Dit jaar waren er totaal zo'n zestig scouts met hun leiding. Daarnaast waren er nog enkele andere helpers. Een mountainbiker vond het tijd om een keer te helpen in het gebied waar hij zo vaak doorheen fietst. Een vader en zoon uit Hoogeveen doen elk jaar mee, maar steeds op een andere plek. Marjan Bralten en Rien Cardol van het IVN bestuur waren er. En natuurlijk Corné Joziasse van Staatsbosbeheer en Helma en Nel die ook in de organisatie zitten. Al met al een hele werkploeg.

Er is vol enthousiasme gewerkt. En wat een resultaat is geboekt! Het berkenbosje was na twee uur volledig verdwenen. De scouts vonden dat geweldig. Dennetjes trekken is natuurlijk net zo nodig, maar geef toch lang niet zo'n zichtbaar resultaat. Halverwege het werk kwam een groepje Schotse Hooglanders poolshoogte nemen. Dit moment greep Corné aan om iets over deze grazers te vertellen. De koffie en limonade van scouting Diever en de broodjes van Staatsbosbeheer gingen er goed in. Na de lunch is een groot deel van de afgezaagde boompjes verwerkt in een takkenril. Rond twee uur waren we klaar. Ter ere van het 10-jarige bestaan van Nationaal Park Drent-Friese Wold was er voor iedereen een jubileumtasje met inhoud.

Voor de laatste heeft Kees het gereedschap schoongemaakt en teruggebracht naar Landschapbeheer Drenthe. Daarmee heeft hij zijn bijdrage aan de organisatie van de natuurwerkdag afgesloten. Helma Meijer, Nel van der Laan en Corne Joziasse zullen de organisatie van de volgende natuurwerkdag op zich nemen. En hopelijk is Kees er dan weer bij, maar dan als deelnemer. Kees, bedankt voor al het werk dat je hebt verzet de afgelopen jaren!

Wie graag wil meehelpen met de organisatie van de natuurwerkdag is van harte welkom! Of draai een keer mee om te kijken of het wat voor je is. Veel tijd hoeft het niet te kosten....

Nel van der Laan

Tien jaar Nationaal Park Drents-Friese Wold

Een motortje voor de regionale economie

“Anno 2010 wordt tweederde van alle ecosystemen op aarde bedreigd. Klimaatverandering is een belangrijke oorzaak. 30 procent van alle bekende soorten dreigt te verdwijnen voor het einde van deze eeuw. De kloof tussen mens en natuur is nog nooit zo groot geweest als nu. Ecologische basiskennis ontbreekt bij velen. Steeds meer mensen groeien op in een stedelijke omgeving of kennen de natuur van televisie en computer. Bij grote delen van de bevolking is er weinig kennis over waar ons voedsel

commissie stuitte op de grens van Drenthe en Friesland op veel weerstand onder agrariërs, recreatieondernemers en burgers. Belangrijke drager voor die weerstand was de angst dat de boel op slot zou gaan en de regionale economische ontwikkeling zou smoren.

Het was de Dieverder burgemeester Herman Overweg die destijds wees op de economische kansen van nationale parken die zich in de Verenigde Staten al hadden bewezen. In 1989 was Schiermonnikoog

betekenis voor de regionale economie was één van de jubileumactiviteiten. In Dagblad van het Noorden van 25 oktober geeft de voorzitter van de twee nationale parken in Zuidwest Drenthe Tineke Witteveen aan waarom juist is gekozen voor dit onderwerp. “Een nationaal park kan de motor vormen van de regionale economie rond het park.” Toeristen en recreanten brengen geld in het laatje en ook de gemeente verdient flink, bijvoorbeeld door toeristenbelasting en onroerend zaak belasting. Witteveen wijst ook op de kansen voor andere sectoren, zoals precisielandbouw en sensortechnologie, streek- en biologische producten, biomassa voor energieopwekking en zorgvoorzieningen. Uit onderzoek is gebleken dat natuurbeleving gezond is en dus bespaart op de zorgkosten.

Samenwerking

De werkconferentie, waaraan veel regionale ondernemers deelnamen, leverde een aantal concrete aanbevelingen op. De betrokken partijen werken hier komende tijd verder aan. Belangrijke conclusie: om de kansen die er zijn te pakken, is samenwerking noodzakelijk. Zo bood zorgverzekeraar Menzis aan mee te willen werken aan ‘ontstressingsarrangementen’ Ook IVN wordt expliciet genoemd: “denk bijvoorbeeld aan boerderijeducatie in samenwerking met IVN”. Meer resultaten van de conferentie zijn te vinden op de website van het nationaal park.

Het tienjarig jubileum was ook de aanleiding voor een nieuw boekje ‘Nationaal Park Drents-Friese Wold. Gevormd door mens en natuur.’ Het boek van Marjo Montforts, Gerben de Vries en Marieke van der Heide (112 blz.) bevat veel historische informatie en mooie foto’s van Hans Dekker. Het is verkrijgbaar bij de provincie Drenthe en in het bezoekerscentrum Terwisscha.

Rien Cardol

vandaan komt.”

Bovenstaand citaat zou zo uit een brochure van IVN kunnen komen om het belang van natuur- en milieueducatie te onderstrepen. Het is echter de flaptekst van een map die werd gemaakt voor het symposium ‘Werk voor en door natuur’ bij het tienjarig bestaan van Nationaal Park Drents-Friese Wold. Een werkconferentie die als belangrijkste doel had: ‘versterking door verduurzaming van lokale en regionale economie en werkgelegenheid in harmonie met de omliggende natuur’.

Niet zonder slag of stoot

Nationaal Park Drents-Friese Wold bestaat dus tien jaar. Het kwam pas tot stand na een fikse aanloop. Dertig jaar geleden stelde de regering voor het eerst een commissie in om onderzoek te doen naar de haalbaarheid van een nationaal park. De

het eerste nationaal park in Nederland. In 1991 volgde het Dwingelderveld. Voor de ‘buren’ bleef onder andere de status van landbouwenclave Oude Willem, die als een wig het natuurgebied vanaf Appelscha doorklieft, nog lang een obstakel. Pas toen de provincie Drenthe in het Provinciaal OmgevingsPlan (POP) de bestemming van een deel van de Oude Willem wijzigde in natuur en partijen overeenkwamen dat de landbouwgrond in de enclave alleen vrijwillig kon worden verworven door de natuurorganisaties, ging de knop om. In 1996 werd het Drents-Friese (toen nog) Woud nationaal park i.o. (in oprichting) en in mei 2000 was na de goedkeuring van het eerste Beheer- en Inrichtingsplan (BIP) het Nationaal Park Drents-Friese Wold een feit.

Economische motor

Bovengenoemde werkconferentie over de

Verslag van de excursies naar Dwingeloo op 16 Juni 1935

Onheilspellende luchten en regenbuien, gepaard gaande met eenig dondergerommel, voorspelden in den vroegen morgen van 16 Juni 1935 weinig goeds voor de tochten door het Geusinger veld en naar de natuurmonumenten in de boschwachterij Dwingeloo, die op het programma stonden. Toch ging men tijdig op pad. Een autobus bracht het gezelschap langs de havezathe "Oldengaerde" naar het landgoed "De Bork", waar een Steenuiltje huisde in de oude eiken en van waar men te voet langs een zandweg naar het zuidwestelijk deel van het Geusinger veld koers zette.

De krentenboompjes (*Melange canadensis*) van "De Bork" waren uitgebloeid, maar op de plaatsen, waar zij tussen het dennenhout stonden vielen de lichtgroene heesters met hun eenigszins rossig gekleurde jonge blad duidelijk op. Boompieper en Tuinfluiter lieten zich hier hooren en aan de grens van het heideveld stond een prent van Ree op het karrespoor afgedrukt en zagen wij tweemaal een Korhaan (*Lyrurus tetrix*) de vlucht nemen.

*Boompieper en Tuinfluiter lieten zich hier hooren en aan de grens van het heideveld stond een prent van Ree op het karrespoor afgedrukt en zagen wij tweemaal een Korhaan (*Lyrurus tetrix*) de vlucht nemen.*

Ondanks den regen stak het gezelschap dwars de heide over, waarbij achtereenvolgens het Droste veen, de Meeuwenplas, de "oase" (= de twee boerderijtjes midden in het veld) en het "ringveen" bezocht werden. Slechts een der plassen was rijk aan vogels. Hier nestelden naar schatting een zestigtal Kapmeeuw-paren, waarvan al verscheidene donsjongen tussen de nesten rondzwommen; ook enkele Vischdiefjes kon men op het nest zien zitten. Daarentegen ontbrak hier de Zwarte Stern, van welke soort slechts enkele exemplaren jagend boven andere veentjes gezien werden. Ook een twee-tal paren van de Tureluur en een paartje Wintertalingen werden genoteerd, terwijl in de schemerende

verte een troep Roeken (vogels van de kolonie te Echten?) en een jagende Grauwe Kuikendief werden gezien; roep van Wulp kwam uit de richting van de Davidsplassen en een viertal trekkende Kieviten koerste Zuidwest.

Het merkwaardigst waren evenwel de Geoorde Futen (*Podiceps nigricollis*), waarvan er acht temidden der meeuwen zich ophielden; twee van hen leken eenige interesse voor de Molinia-bulten te koesteren, maar de zes andere lagen kalm op het water te dobberen. Zij schenen er dus niet (nog niet?) te nestelen.

Over het algemeen werden op de heide weinig vogels gezien: sporadisch ging er een Veldleeuwerik op en bij de "oase" vertoonden zich, een Koekoek en eenige Tapuiten, de laatste in de kleine grintgroeve aldaar, die men tot afvalkuil had bestemd. Pas op de groenlanden langs de Wold A, die het heideveld aan de zuidoostzijde begrenzen, viel weer eenig vogelleven te bespeuren: Spreeuwen huisden er met hun jongen en ook verschillende weidevogels waren aanwezig, o.a. Kievit, blatende Watersnip, Grutto en Wulp. Een overvliegende Scholekster en een angstige Kemphaan, die zeker jongen te verzorgen had, werden hier eveneens gezien.

Tegen het koffieuur bereikte men de hoge esch van Kraloo, welke omgeven is door een prachtige boschrand met talrijke jeneverbessen en oude hulsten. De autobus had hier de proviand naar toegebracht, zoodat op een luw plekje, waar men evenwel scherp naar adders moest uit kijken (onze chauffeur had er reeds een doodgeslagen), de groote rust gehouden werd.

Om in een kort tijdsbestek de drie voornaamste natuurmonumenten in de boschwachterij Dwingeloo, t.w. Schurenborg (2.60 ha), het Lheebroeker zand (26.75 ha) en de Meeuwenplas onder Lheebroek, te kunnen bezoeken, vervoerde de bus het gezelschap dadelijk na de koffie over Nuil en Spier tot in de nabijheid van de eerstgenoemde veenplas.

Het was stil in de staatsbosschen; Schurenborg leek geheel verlaten, zoodat wij onze aandacht schonken aan de volop bloeiende Veenbes (*Vaccinium oxycoccus*), die er het Sphagnum aan den oever overwoekerde. Tijdens de rondwandeling om den plas liet even een Dodaars zich hooren, terwijl een Boomvalk uit een der omringende dennen vloog. Van zijn legsel was deze vogel waarschijnlijk reeds beroofd, gezien het feit, dat een sterk in aanmerking komend nest leeg was.

Met de Torenvalken bleek het beter gesteld: twee stuks werden verderop in het bosch betrapt bij het verlaten van hun nesten; in het eene rapporteerde Buisman, die even een kijkje nam, vier eieren. Ook met den Grauwen Kuikendief had men geluk; van de Burg stootte een vlak voor zich op en vond het nest, dat drie eieren bevatte. Tegelijkertijd had een ander deel van het gezelschap een Duinpieper (*Anthus campestris*) ontdekt, die telkens zingend omhoog steeg, om dan in eenige forsche rukken vrij snel te dalen en op den grond neer te strijken, waar de vogel in de zeer jonge aanplantingen steeds aan de waarneming wist te ontsnappen. Den volkomen van andere piepers afwijkenden zang, die soms even aan dien van de Ortolaan herinnerde, hadden verschillende deelnemers nooit tevoren gehoord.

Een bezoek aan de meeuwenplassen, waar men temidden van de talrijke Kapmeeuwen ook nog een Waterhoen, een Wintertaling met jongen, een paartje Geoorde Futen en een Dodaars met drie halfwassen kleintjes zag, vormde het slot van de wandeling, waarna de autobus allen tijdig naar Dwingeloo terugbracht.

G.A. Brouwer

uit: Nederlandse Ornithologische Vereniging / ARDEA 24 (3-4): blz 267 - 270

Have en Goed

Twintig cultuurschatten van Het Drentse Landschap

In 2009 bestond de Stichting Het Drentse Landschap 75 jaar. Bij die gelegenheid gaf zij opdracht tot het maken van het boek 'Have en Goed'. Hierin staan niet de terreinen van de stichting centraal, maar haar onroerend goed. De afgelopen jaren heeft Het Drentse Landschap zich ontwikkeld van terreinbeheerder naar beheerder van cultureel erfgoed. Het Drentse Landschap heeft inmiddels meer dan 250 huizen en andere gebouwen in bezit. Een groot aantal ervan staat op de monumentenlijst. Meer en meer gaat het om de combinatie van cultuur en landschap. 'Have en Goed' is geschreven door Bertus Boivin en vormgegeven door grafisch ontwerper Albert Rademaker. Zij kregen daarnaast hulp van vele anderen bij de research en productie.

Naar eigen zeggen vestigt Het Drentse Landschap hiermee de aandacht op de inspanningen die ze de afgelopen 75 jaren heeft gepleegd om het Drentse erfgoed te behouden. Het boek geeft inzicht in de geschiedenis en omgeving van twintig van de mooiste cultuurschatten van de stichting.

In het boek wordt per hoofdstuk een strak format wordt gehanteerd: twee pagina's intro, vier pagina's met het 'verhaal' van het monument, twee pagina's 'Als je toch in de buurt bent' (interessante gebouwen, musea, restaurants, cafés) en twee pagina's over van een wandeling of fietstocht in de buurt. In een apart mapje bij het boek zitten folders met kaartjes en routebeschrijvingen om mee te nemen onderweg.

In onze directe omgeving komen Keuterij 't Haantje in Anholt aabod, het Schultehuis in Diever en Landgoed Rheebruggen, Uffelte. En wat verder weg: Landgoed Hooghalen en het Hijkerveld, het dorp Orvelte, Landgoed Vossenbergh bij Wijster, Boerderij 't Ende in De Stapel, Havezate Havixhorst in de Wijk en Boerderij Pol's stee in Ruinerwold

Bij het doornemen van het boekje wordt je direct getroffen door de vele prettig vertelde verhalen en wetenswaardigheden, die over elk onderwerp te berde worden gebracht. 'Have en Goed' is een waardevolle bron van informatie voor iedereen en zeker ook voor rondleiders en gidsen.

Have en Goed is eind oktober 2009 verstuurd naar alle zestien-duizend begunstigers van Het Drentse Landschap. Het 220 pagina's tellende boek (ISBN 978 90 803447 3 0) is ook te koop in de boekhandel en via www.drentslandschap.nl. Het kost inclusief het mapje met routes 16,50 euro.

Meindert Drijfholt

Heb ik u al eens beroerd? Ik ben nogal beroerderig. Ik hou ervan om mensen op de schouder te slaan, een hand te geven, even aan te raken. Het contact met die ander wint daardoor sterk aan waarde, vind ik. Zo'n aanraking betekent dat er meer is dan dat je elkaar alleen maar ként. Het betekent dat je de ander respecteert, en erop vertrouwt dat hij of zij je niet belazert. Een bevestiging dat alles goed zit, tussen twee mensen. Een prettig gevoel, dat rust geeft...

Hoe vertaal je zo'n gevoel nu naar het landschap, de natuur? Wat mij betreft komen vooral bomen voor aanraking in aanmerking. Ik herinner me wat Irene van Lippe-Biesterfeld ruim tien jaar geleden overkwam. Heel openhartig schreef ze in haar boek *Dialogo met de natuur* over de manier waarop zij met de natuur communiceert. Onmiddellijk werd ze door allerlei sneue, cynische types neergesabeld en beticht van 'praten met bomen'. Een hoogstaand mens, voor gek neergezet. Nederland op z'n smalst. Ik heb altijd de behoefte gevoeld om uit te leggen wat Irene bedoelde, en omdat u nu toch meeleeft, grijp ik m'n kans.

In *Dialogo met de natuur* verhaalt Irene over het licht dat in de cellen van alle levende wezens aanwezig is. Licht dat straling uitzendt met behulp van laserstraaltjes, die tevens informatie bevatten. Die informatie zou niet alleen binnen de organismen onderling kunnen worden uitgewisseld, maar ook daarbuiten, met andere eencellige organismen, via bloemen en dieren ook met de mens! De schrijfster zegt dat gerichte aandacht, gegeven aan welke levensvorm dan ook, bijvoorbeeld een steen, het licht in die steen helderder doet stralen. Met gerichte aandacht komt alles tot stralender, krachtiger leven, meent Irene van Lippe-Biesterfeld, die op basis van deze veronderstellingen - of zijn het feiten? - schrijft over haar dialoog met de natuur, met bomen, bloemen en planten.

Aangemoedigd door deze woorden ben ik onlangs op pad gegaan. Naar een bos, ver weg. Ben gaan zitten aan de voet van een oude eik, en heb nagedacht. Dat aandacht geven zoals Irene dat doet, gaat me niet lukken. Daar ben ik te druk voor, te veel te doen, altijd onderwegens, en zo. Ik zie geen heil in een gesprek met een of meer bomen. Maar ik zou wel kunnen proberen, een boom áán te raken, te beroeren, en kijken, voelen, wat er dan gebeurt. De vraag is alleen: hoe benadert men een boom? Ik kijk eens om me heen in een van onze nabije bossen. Overwegend sparren hier, en grove dennen. Eigenlijk vind ik de eik waartegen ik ben neergezegen een prima plek om op expeditie te gaan. Ik kijk naar boven. Langs een heel lange, brede stam, dikke schors, en vele vertakkingen. Wat een kerel! Gewijd aan Jupiter en Donar, en ik sta hier, in een poging om 'contact' te leggen? Och futiel menneken...

Voorzichtig, respectvol, leg ik mijn hand op de ruwe schors van de boom, en sluit mijn ogen. Ik voel. Wat voel ik eigenlijk? Ruw, ongelijk materiaal. Hard, maar zachter, veerkrachtiger dan ik dacht. Koud, maar minder koud dan ik verwacht. Ik beweeg mijn hand zachtjes over de schors. Heel fijn materiaal laat los, maar op mijn hand blijft niets zichtbaar achter. Zo voelt een eik dus. Ik probeer dat gevoel te onthouden, maar ik heb nog geen houvast, nog geen vergelijkingsmateriaal. Ik ben nu de basis voor dat onthouden aan het leggen. Ik moet kijken, observeren, beroeren, begrijpen. Zal me dat ooit lukken?

© Axel Wiewel, beeldend journalist te Ruinerwold

IVN Westerveld groene agenda

8 december	20:00 uur	Digi-dia-avond	Over Entinghe, Dwingeloo	IVN
19 december	13.30 u.	Kerstwandeling	Bezoekerscentrum Terwisscha	DFW
21 december	11.00 u	Midwinterwandeling + lunch	Bezoekerscentrum Ruinen	DV
27 december	11.00 u	Oudejaarswandeling + lunch	Bezoekerscentrum Ruinen	DV
29 december	9.30 u	Midwinterwandeling	Vertrek: TIP Diever	IVN
9 januari	14.00 u	Nieuwjaarswandeling	Archeologisch Centrum West-Drenthe, Schultehuis Diever	IVN
21 januari	20.00 u	Zeissvogelkijkavond met Nico de Haan	De Veldkei, Havelte	VWU
15 februari	20.00 u	Zwaluwenlezing door Fred van Vemden en Geert Drog	Dingspilhuus, Diever	NWD
17 maart	20.00 u	Algemene Ledenvergadering o.v		IVN
29 maart	19.30 u.	Jaarvergadering met lezing van Aaldrik Pot over marterachtigen	Dingspilhuus, Diever	NWD

Voor excursies in het Dwingelderveld aanmelden bij het bezoekerscentrum van Natuurmonumenten in Ruinen, tel. 0522-472951. Voor excursies in het Drents-Friese Wold aanmelden bij het bezoekerscentrum van Staatsbosbeheer in Terwisscha, tel. 0516-464040.

Enkele activiteiten en locaties zijn nog onder voorbehoud. Kijk voor de definitieve details op www.ivn-westerveld.nl of op www.natuurwerkgroepdiever.nl of op www.vogelwachtuffelte.nl.

In deze agenda zijn alleen de activiteiten opgenomen waar IVN Westerveld bij betrokken is. Ook Natuurwerkgroep Diever, Staatsbosbeheer, Natuurmonumenten en Het Drents Landschap organiseren groene activiteiten.

Betekenis van de afkortingen van de organisatoren:

IVN = IVN Westerveld
DFW = Nationaal Park Drents-Friese Wold
DV = Nationaal Park Dwingelderveld
NWD = Natuurwerkgroep Diever
VWU = Vogelwerkgroep Uffelte

Midwinterwandeling

Van Poort (Diever) tot Poort (Appelscha).

Al meer dan vijf jaar organiseert IVN-Westerveld tussen Kerst en Nieuwjaar een lange dagwandeling door onze fraaie omgeving. Zo ook dit jaar op woensdag 29 december. Dit tijdstip is zo gekozen omdat bij ons de gedachte leeft dat de extra calorieën van de kerstmaaltijd met deze activiteit effectief worden bestreden. De afgelopen jaren dachten nogal wat mensen er net zo over. Elke keer tussen de dertig á veertig deelnemers, die steeds vermoeid, maar zeer voldaan de tocht van ruim twintig kilometer volbrachten.

Ieder jaar lopen we een andere route. Dit jaar gaat de Midwinterwandeling door Het Drents Friese Wold. We starten bij de poort Diever (voormalig VVV-gebouw, thans TIP) en lopen naar de poort Terwisscha (bezoekerscentrum Appelscha). Vandaar brengt een bus ons weer terug naar Diever. Onderweg lunchen we in een horecagelegenheid. De totale lengte is ca. 21 km. We starten om 9.30 uur en zijn dan tegen 16.00 uur in bij het eindpunt. We zijn nog druk doende met de precieze route, die sterk samenhangt met de beschikbaarheid van een pleisterplaats voor de middagstop.

De kosten voor de lunch zijn vermoedelijk 15 euro. Er is geen inschrijfgeld nodig en de bus is gratis. Deze wordt aangeboden door de Stichting Nationaal Park Drents Friese Wold, in het kader van hun 10-jarig jubileum. De midwinterwandeling is dit jaar ingepast als één van hun feestactiviteiten.

De deelnemers komen uit allerlei windstreken en we hopen ook dat een flink aantal leden van IVN-Westerveld meeloopt.

Opgeven bij

Kees van Hasselaar., Schoolweg 3, 8383 EL Nijensleek, 0521 380 830, bmb2001@wxs.nl

